DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.9](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.9)

УДК 685.155: 338.312

*П. О. Куцик,
професор, ректор,
Львівський торговельно-економічний університет
М. Я. Вірт,
к. е. н., доцент, кафедра фінансів, кредиту та страхування,
Львівський торговельно-економічний університет
О. В. Герега,
здобувач, Львівський торговельно-економічний університет*

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА 2008-2016 РОКИ

*P. O. Kutsyk
Rector, Professor of Economics
Lviv University of Trade and Economics
M. Ya. Virt
Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, Credit and Insurance,
Lviv University of Trade and Economics
O. V. Gerega
Degree Seeking Applicant*

ESTIMATION OF PROFITABILITY INDICATORS AND BUSINESS ACTIVITY INDICATORS OF UKRAINE TRADE ENTERPRISES FOR THE PERIOD 2008-2016

У статті проаналізовано показники рентабельності і ділової активності торговельних підприємств України за 2008-2016 роки. Досліджено зміну показника рентабельності від операційної діяльності та визначено фактори, що вплинули на зміну показника рентабельності від операційної діяльності. Розглянуто і досліджено зміну показників рентабельності таких, як показник рентабельності сукупного капіталу, показник рентабельності власного капіталу, показник рентабельності активів і показник рентабельності продажу, що дало можливість отримати цілісне уявлення про рівень ефективності діяльності торговельних підприємств та трансформації наявних у них фінансових ресурсів. За допомогою показників ділової активності виявлено тенденції, що відбуваються із сукупним і власним капіталом, оборотними активами та запасами, дебіторською і кредиторською заборгованістю торговельних підприємств України.

The article analyzes the profitability indicators and business activity indicators of Ukraine trade enterprises for the period 2008-2016 years. The change in the profitability indicator from operating activity was investigated and factors influencing the change in the profitability indicator from operating activity were determined. The changes in profitability indicators such as the indicator of return on total capital, the indicator of return on equity, the rate of return on assets and the rate of return on sales have been considered and researched. It gave possibility to obtain a complete picture of the level efficiency of

trading enterprises and the transformation of it available financial resources. With the help of business activity indicators, trends are revealed with aggregate and equity capital, current assets and inventories, receivables and payables of Ukraine trade enterprises. The operating profitability index of trading enterprises is analysed as the best tool for determination of operational efficiency. The ability of managers of trading enterprises to get profit from activity before deducting expenses is investigated; such expenses do not belong to operational efficiency. The results of the analysis of profitability indicators of trade enterprises are considered, that it is possible to determine the level of financial condition of trading enterprises in Ukraine and the ability to predict the financial crisis in the trade sphere. The problem situation in the sphere of trade is investigated: the level of business activity corresponds to the average and is defined as the coincidence of economic conditions and factors, which tends to worsen the state of trade enterprises and there is an unstable dynamics of the estimated indicators of business activity. The necessity of urgent regulation of trading activity was investigated through the adoption of appropriate operational decisions at the level of state authorities to ensure a positive tendency for the development of the trade sphere.

Ключові слова: *рентабельність операційної діяльності підприємств торгівлі; рентабельність власного та сукупного капіталу; рентабельність продажу; показники ділової активності.*

Key words: *profitability of trading activity of trading enterprises; profitability of own and aggregate capital; profitability of sale; indicators of business activity.*

Постановка проблеми. За умов ринкової економіки існує висока інтенсивність конкуренції у сфері торгівлі, що зумовлює необхідність швидкої адаптації та ділової активності торговельних підприємств і своєчасного реагування на вимоги ринку. Ефективність торгівлі можна охарактеризувати порівняно невеликою кількістю показників, одними з яких є показники рентабельності та ділової активності, кожен з яких у свою чергу зазнає впливу системи факторів. Визначення факторів і сили їх впливу на показники рентабельності та ділової активності дають можливість реагувати на їх рівень за допомогою управління з метою пошуку резервів і підвищення ефективності сфери торгівлі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення показників рентабельності як показників економічної ефективності діяльності підприємств знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених-економістів: О. В. Мелень [1], С. В. Князя [2], Я. І. Костецького [3], О. В. Шляги [4], І. А. Бержаніра [5] та ін. Проблеми оцінювання ділової активності розглядаються в працях вітчизняних економістів: М. І. Петренко [6], О. І. Марченко [7], О. М. Анісімової [8] та ін.

Однак незважаючи на різноманітність і глибину досліджень щодо оцінки рентабельності підприємства та його ділової активності, недостатніми залишаються питання дослідження цих показників у сфері торгівлі та вплив їх на розвиток і діяльність торговельних підприємств в Україні.

Постановка завдання. Відповідно до обраного напрямку дослідження поставлено завдання здійснити комплексну оцінку показників рентабельності та ділової активності підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки за допомогою обґрунтованої системи показників на основі даних Державної служби статистики [9] за видом економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На фоні зниження абсолютного розміру фінансових результатів за підприємствами торгівлі [10] відзначено зростання в динаміці показників рентабельності діяльності. Показник операційної рентабельності торговельних підприємств є одним із найкращих інструментів визначення операційної ефективності і свідчить про спроможність керівників торговельних підприємств отримати прибуток від діяльності до вирахування витрат, які не відносять до операційної ефективності.

За 2008-2016 рр. рентабельність операційної діяльності у сфері торгівлі зросла на 16 пунктів і становила за даними 2016 року – 15,8 %. Слід відзначити, що збитковість операційної діяльності торговельних підприємств діагностовано лише в 2008 році та за період 2014-2015 рр., що свідчить про зростання витрат за статтями адміністративних і збутових витрат (табл. 1).

В інші роки операційна діяльність підприємств торгівлі була прибутковою та за абсолютною величиною рентабельності перевищувала аналогічний показник за видами економічної діяльності, що свідчить про переваги в організації поточної діяльності торговельних підприємств у цей період порівняно з підприємствами національної економіки загалом (рис. 1).

Характер динаміки показників рентабельності операційної діяльності за одночасного зниження фінансового результату до оподаткування і чистого прибутку свідчать про незадовільну структуру фінансових результатів за видами діяльності, а саме низький або від'ємний результат за фінансовою та інвестиційною діяльністю торговельних підприємств. Це припущення підтверджується з даних щодо рентабельності всієї діяльності рис 2.

Таблиця 1. Показники рентабельності торговельних підприємств за 2008-2016 роки *

№	Показники	Роки									Відхилення 2016 року (+,-) від	
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2015 року	2008 року
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
1	Прибуток (збиток), млн грн	-34093,2	-13903,7	7547,8	12070,8	210,6	-13248,5	-133219,4	-88161	-4841,8	83319,20	29251,40
2	Рентабельність (збитковість) операційної діяльності, %	-0,2	4,5	9,8	15	12,2	10,2	-12,8	-0,9	15,8	16,70	16,00
3	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	6253001	7497330	1406133	1587117	1623609	1612134	1629691	1953257	2385692	432434,20	-3867309,70
4	Рентабельність (збитковість) продажу, %	-0,55	-0,19	0,54	0,76	0,01	-0,82	-8,17	-4,51	-0,20	4,31	0,34
5	Власний капітал, млн грн	76302,35	72305,9	82622	97449,6	104746,6	99929,7	38186,3	-27584,2	-34584,3	-7000,10	-110886,65
6	Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	-44,68	-19,23	9,14	12,39	0,20	-13,26	-348,87	319,61	14,00	-305,61	58,68
7	Активи, млн грн	650414,3	742956,5	501781,7	950405	1015765	1109225	1078197	1238597	1543569	304971,70	893154,30
8	Рентабельність (збитковість) активів, %	-5,24	-1,87	1,50	1,27	0,02	-1,19	-12,36	-7,12	-0,31	6,80	4,93
9	Сукупний капітал, млн грн	489364,9	643022,5	720787,2	825529	880162,7	950217,4	904392,5	1015942	1294021	278078,60	804656,10
10	Рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	-6,97	-2,16	1,05	1,46	0,02	-1,39	-14,73	-8,68	-0,37	8,30	6,59
11	Оборотні активи, млн грн	509811,4	587538,2	330098,9	771023	841387,6	906696,1	882427	1032697	1320382	287685,00	810570,90

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
12	Коефіцієнт оборотності оборотних активів, об.	12,27	12,76	4,26	2,06	1,93	1,78	1,85	1,89	1,81	-0,08	-10,46
13	Коефіцієнт оборотності активів, об	9,61	10,09	2,80	1,67	1,60	1,45	1,51	1,58	1,55	-0,03	-8,07
14	Коефіцієнт оборотності сукупного капіталу, об	12,78	11,66	1,95	1,92	1,84	1,70	1,80	1,92	1,84	-0,08	-10,93
15	Коефіцієнт оборотності власного капіталу, об	81,95	103,69	17,02	16,29	15,50	16,13	42,68	-70,81	-68,98	1,83	-150,93
16	Кредиторська заборгованість, млн. грн	412711,9	482706,1	545416,6	624087	655590,9	702554,4	507032,5	603403,4	714546,8	111143,40	301834,95
17	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, об	15,15	15,53	2,58	2,54	2,48	2,29	3,21	3,24	3,34	0,10	-11,81
18	Дебіторська заборгованість, млн. грн	330951,6	393700,3	442536,2	472254	496521,9	550678,3	519927,6	605955,2	819372,9	213417,70	488421,30
19	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, об	18,89	19,04	3,18	3,36	3,27	2,93	3,13	3,22	2,91	-0,31	-15,98
20	Обсяг товарних запасів, млн. грн	104943,2	115774,2	124310,9	151280	171499,5	182932,9	188076,6	238966,1	307132,7	68166,6	202189,5
21	Коефіцієнт оборотності товарних запасів, об	59,58	64,76	11,31	10,49	9,47	8,81	8,67	8,17	7,77	-0,41	-51,82

*Примітка. Без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення операцій об'єднаними силами.

Рис. 1. Зміна рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств торгівлі за 2008–2016 рр., у %

Рис. 2. Зміна показників рентабельності (збитковості) підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки

Необхідно відмітити, що за 2008-2009 роки використання фінансових ресурсів на досліджуваних підприємствах характеризувалось збитковою діяльністю, як і в період 2013-2016 роки. За період 2010-2011 роки відбулось незначне підвищення рентабельності сукупного капіталу (з 1,05 % у 2010 році до 1,46 % у 2011 році), рентабельності продажу (з 0,54 % до 0,76 % відповідно) і рентабельності операційної діяльності (з 9,8 % до 15 % відповідно).

Необхідно відзначити, ситуацію з рентабельністю (збитковістю) власного капіталу за 2014-2015 роки. Так, у 2014 році даний показник був від'ємний і становив -348,87 %, а в у 2015 році став позитивним і зріс до 319,61 %. Така різка зміна досліджуваного показника говорить про по-перше, не здатність генерувати необхідний прибуток у процесі

торговельної діяльності у 2014 році, по-друге його відтік зі сфери обігу за досліджуваний період (збиток зріс у порівнянні з 2013 роком у 26,7 рази), а за 2015 році – свідчить про зростання ефективності вкладень у торговельну діяльність. Необхідно також відмітити, що у 2016 році рентабельність власного капіталу знижується до 14 % з 319,61 % у 2015 році. Такі різкі зміни показника рентабельності власного капіталу у торгівлі свідчать про невизначеність процесів як у сфері торгівлі, так і економіці загалом і нерозуміння власниками капіталу напрямів подальшого розвитку сфери обігу у майбутньому. У зв'язку з тим, що показник рентабельності власного капіталу цікавить насамперед інвесторів, може зробити припущення з чим пов'язаний низький інвестиційний клімат в Україні.

Очевидно, що в міру зниження рентабельності сукупного капіталу торговельних підприємств за 2014-2016 роки, вони повинні були збільшувати ступінь фінансово ризику, щоб забезпечити бажаний рівень дохідності власного капіталу, що відбулось у 2015-2016 роках. Рентабельність сукупного капіталу за 2010-2012 роки змінювалась з кожним роком (від 1,05 % у 2010 році до 0,02 % у 2012 році). Так, у 2016 році збитковість сукупного капіталу підприємств торгівлі становила -0,37 % і зросла у порівнянні з 2015 роком на 8,3 % , і на 6,59 % – 2008 роком відповідно.

Щодо показника рентабельності продажу, то ефективною торговельна діяльність була за період 2010-2012 роки. Так, рентабельність продажу у 2010 році становила 0,54 %, проте знизилась до 0,01 % у 2012 році (на 0,53 %). Збитковість продажу у сфері торгівлі відбувалась за період 2008-2009 роки та період 2013-2016 роки. У 2016 році досліджуваний показник становив -0,2 %, та зріз 4,31 % у порівнянні з 2015 роком і на 0,34 % – з 2008 роком. Щодо рентабельності (збитковості) активів підприємств торгівлі за 2008-2016 роки, то вона була рентабельною лише за період 2010-2012 роки, що свідчить про неефективний процес управління діяльністю підприємств торгівлі (рис. 3).

Рис. 3. Зміна рентабельності (збитковості) активів підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки, %

Аналіз показників рентабельності торговельних підприємств дають можливість визначити рівень фінансового стану торговельних підприємств в Україні і здатність передбачити фінансову кризу у торговельній сфері. Оцінка ділової активності підприємств торгівлі передбачає визначення результативності діяльності суб'єктів шляхом застосування комплексної оцінки ефективності використання ресурсів цих суб'єктів, що формують оптимальне співвідношення темпів зростання обсягу товарообороту, а також зумовлюють проміжні та кінцеві результати діяльності підприємства торгівлі.

Аналіз розрахованих показників ділової активності підприємств торгівлі за період 2008-2010 рр. і 2014-2015 рр. виявив тенденцію до зниження швидкості обертання сукупного, власного капіталу і оборотних активів, запасів, дебіторської та кредиторської заборгованостей і засвідчили незначне прискорення їх оборотності у 2012-2013 рр., що відображено на рис. 4, 5 і 6.

Рис. 4. Зміна показників ділової активності підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки

Рис. 5. Зміна коефіцієнтів оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки, оборотів

Рис. 6. Зміна коефіцієнту оборотності товарних запасів підприємств торгівлі України за 2008-2016 роки, оборотів

Виходячи, з аналізу показників ділової активності необхідно відмітити, що у відповідно до рівня ділової активності у сфері торгівлі виділяють проблемну ситуацію. Проблема ситуація, що існує у торговельній сфері, рівень ділової активності якої відповідає середньому і визначається як збіг економічних умов та чинників, при яких формується тенденція до погіршення стану торговельних підприємств і спостерігається нестійка динаміка оціночних показників ділової активності. Тому, у сфері торгівлі виникає необхідність термінового регулювання торговельної діяльності через прийняття відповідних оперативних рішень на рівні державних органів влади для забезпечення позитивної тенденції розвитку сфери торгівлі.

Висновки. Сучасна теорія і практика управління вимагає створення нових, ефективних науково-методичних підходів до оцінки рентабельності операційної діяльності, сукупного капіталу, власного капіталу, рентабельності активів і продажу, ефективності управління усіма напрямками діяльності, зокрема, через ділову активність, формування і використання їх фінансових ресурсів, на основі системності та комплексності прийняття і реалізації управлінських рішень.

На сьогодні актуальним завданням є розробка та реалізація обґрунтованого методичного інструментарію комплексної інтегральної оцінки діяльності підприємств торгівлі.

Література.

1. Мелень О. В. Актуальні питання прибутковості підприємства та шляхи її збільшення / О. В. Мелень, Ю. Ю. Холондач : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2015_25_23.
2. Князь С. В. Показники рентабельності: сутність та класифікація / С. В. Князь, Я. В. Юхман, С. Б. Романишин, В. А. Фльорко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38746/1/25_169-182.pdf.
3. Костецький Я. І. Рентабельність як показник ефективності сільськогосподарського виробництва аналіз / Я. І. Костецький // Всеукраїнський науково-виробничий журнал : інноваційна економіка. – 2012. – № 2(28). – С. 98-100.
4. Шляга О. В. Прибуток та рентабельність, як показники ефективності виробництва / О. В. Шляга, Л. І. Шипуля // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – № 8. – С. 75-81.
5. Бержанір І. А. Діагностика рентабельності діяльності підприємства / І. А. Бержанір : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/3881/1/Diagnost_rent.pdf.
6. Петренко М. І. Оцінка ділової активності підприємства / М. І. Петренко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view File/476/463](http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/File/476/463).
7. Марченко О. І. Фінансові аспекти ділової активності / О. І. Марченко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 136-143.
8. Анісімова О. М. Аналіз ділової активності підприємства як системна оцінка ефективності використання власних ресурсів / О. М. Анісімова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/piptrp_2013_2_6.
9. Державна служба статистики : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Куцик П. О. Оцінка фінансових результатів діяльності підприємств торгівлі України за 2009-2016 роки / П. О. Куцик, М. Я. Вірт // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Барна М. Ю., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2018. – Вип. 54. – С. 5-14.

References.

1. Melen' O.V. and Kholondach Yu.Yu. (2015), "Topical issues of profitability of the enterprise and ways of its increase", available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2015_25_23. (Accessed 15 Dec 2018).
2. Kniaz' S.V., Romanyshyn S.B. and Fl'orko V.A. (2002), "Profitability Indicators: Essence and Classification", available at: ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38746/1/25_169-182.pdf. (Accessed 15 Dec 2018).
3. Kostets'kyj Ya.I. (2012), "Profitability as an indicator of the effectiveness of agricultural production analysis", *Vseukrains'kyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal*, vol. 2(28), pp. 98-100.
4. Shliaha O.V. and Shypulia L.I. (2014), "Profit and profitability as indicators of production efficiency", *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 8, pp. 75-81.
5. Berzhanir I.A. (2015), "Diagnosis of profitability of enterprise activity", available at: https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/3881/1/Diagnost_rent.pdf. (Accessed 15 Dec 2018).
6. Petrenko M.I. (2010), "Estimation of business activity of the enterprise", available at: [jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view File/476/463](http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/File/476/463). (Accessed 15 Dec 2018).
7. Marchenko O.I. (2007), "Financial aspects of business activity", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 136-143.
8. Anisimova O.M. (2013), "Analysis of business activity of the enterprise as a system evaluation of the efficiency of using own resources", available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2013_2_6. (Accessed 15 Dec 2018).
9. Derzhavna sluzhba statystyky, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Accessed 15 Dec 2018).
10. Kutsyk P.O. and Virt M.Ya. (2018), "Estimation of financial results of Ukrainian trade enterprises for 2009-2016", *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 54, pp. 5-14.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2018 р.